

УДК 023.5:061.22(477.83-25) “1930/1939”

“...ЗАСТУПАТИ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДНОСТІ”: ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТНИКІВ КНИГОЗБІРЕНЬ І МУЗЕЇВ У ЛЬВОВІ (1930–1939)

Ольга КОЛОСОВСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, тел. (0322) 96-43-78*

Висвітлено діяльність товариства Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові, створеного з метою згуртувати фахівців бібліотечної, музейної та архівної справи. На основі аналізу архівних джерел простежено основні напрями роботи членів товариства, спрямовані на консолідацію та координацію зусиль, обмін фаховими знаннями та практичним досвідом роботи як необхідним чинником розвитку та належної організації українських бібліотечних збірень, музейних колекцій, науково-дослідних інституцій. Розглянуто спроби організації у Львові Головної Української Бібліотечної Ради, яка за передбачуваними завданнями і метою була покликана виконувати роль бібліотечної асоціації.

Ключові слова: бібліотечне товариство, громадський бібліотечний рух, статут бібліотечного товариства, бібліотечна асоціація.

Розвиток бібліотечного громадського руху в Україні, виникнення перших бібліотечних спілок, формування регіональних бібліотечних товариств фахівці пояснюють пожвавленням національно-культурного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст., соціально-економічними та суспільно-політичними зрушеннями цього періоду, формуванням політичних партій, кристалізацією української ідеології та виробленням засад творення української держави¹.

Історіографію проблеми можна представити невеликою кількістю досліджень окремих аспектів становлення та діяльності бібліотечних товариств і громадських організацій у галузі бібліотечної справи. Варто зауважити, що й сам процес не набув широкого розмаху, та й вагомих здобутків не бачимо: у зв'язку з відомими суспільно-політичними обставинами та ідеологічною зумовленістю бібліотечні спілки, декларуючи свої наміри, не завжди могли активізувати роботу, і здебільшого невдовзі припиняли діяльність. Однак, у цьому контексті, доцільно пригадати окремі факти та їх висвітлення в наукових публікаціях.

Короткі відомості про громадський бібліотечний рух в Україні подано в першому україномовному підручнику з бібліотечної справи². Автор – відомий бібліотекознавець С. Сірополко, – висвітлюючи принципи організації бібліотечної справи, розкриває діяльність товариства “Просвіта”, при якому 1884 р. був утворений комітет для читалень. Комітет надавав поради в справах відкриття та організації бібліотек-чита-

¹ Пашкова В. Національні бібліотечні асоціації: виникнення та еволюція діяльності. – Київ, 1997. – С. 53.

² Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства: історія, теорія та практика бібліотечної справи. – Львів, 1924.

лень. А товариство, на переконання Сірополка, повинно було взятися за збирання відомостей і “зведення до купи статистичних матеріалів про становище бібліотечної справи в Галичині для оголошення цього зводу в своєму часопису “Народня просвіта”³. Таким чином, підсумовував автор, товариство виконувало б певні функції бібліотечного об’єднання.

Історія творення українських громадських організацій у галузі бібліотечної справи першої чверті ХХ ст. простежила Т. Ківшар у монографії “Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923)” (Київ, 1996). Аналізуючи Статут Всеукраїнського бібліотечного товариства, затвердив Київський окружний суд у серпні 1918 р., дослідниця, на підставі принципів побудови, аналізу форм діяльності товариства, прав та обов’язків його членів, доходить висновку, що це було “дійсно громадське професійне об’єднання бібліотекарів в Україні. Його метою було допомагати розвиткові бібліотечної справи та поліпшити становище бібліотекарів в Україні [...] з боку їх підготовки, добробуту та умов праці”⁴. Але вагомих здобутків товариство не мало. Не увінчалася успіхом загальновідома ініціатива проведення у Києві наприкінці 1918 р. Всеукраїнського з’їзду бібліотекарів. За ініціативи Ю. Меженка, одним із завдань з’їзду, окрім вирішення суто практичних завдань, мав бути розгляд потреби заснування спілки бібліотекарів, товариства бібліотекарів, бібліотекознавчого журналу. Програма з’їзду, яку розробив С. Сірополк, передбачала розгляд проблем бібліотечного персоналу, його службового та матеріального стану, професійної підготовки, професійного об’єднання бібліотечного персоналу, спілки і з’їздів бібліотекарів. Проте скликати з’їзд перешкодили політичні події.

Перша чверть ХХ ст. відзначена появою у підрадянській Україні регіональних бібліотечних товариств: 1921 р. – Київської бібліотечної асоціації, 1924 р. – Київського бібліотечного об’єднання. 1927 р. була спроба створити Всеукраїнську асоціацію працівників наукових бібліотек, з різноплановими напрямками діяльності⁵. Однак, такі почини не могли бути продовжені через тогочасні політичні умови, що не сприяли ані розвитку товариств, ані їхньому функціонуванню: об’єднання припиняли свою діяльність, практично не розгорнувши роботи, а лише задекларувавши свої наміри.

Західна Україна того часу перебуває у складі Польської держави, чия спілка бібліотекарів була заснована 1917 р. У 20-ті рр. ХХ ст. польські бібліотекарі працюють над уніфікацією правил каталогізації, успішно проводять видавничу діяльність, сприяють організації науково-дослідної роботи своїх членів, організовують конгреси (1925 р. у Кракові – перший з’їзд бібліофілів; 1926 р. у Варшаві – другий з’їзд бібліофілів; 1928 р. у Львові – перший з’їзд польських бібліотекарів і третій з’їзд бібліофілів), беруть участь у створенні Міжнародної бібліотечної асоціації (1927 р.).

У 20–30-х рр. формується і розгортають діяльність перші бібліотечні асоціації у територіально близькій до Галичини Чехословаччині.

Окреслені вище позитивні чинники стимулювали організацію та розвиток українського громадського бібліотечного руху на західноукраїнських землях. Але чи не вирішальну роль у консолідації бібліотечних сил, на нашу думку, відіграв такий негативний факт, як відсутність власної державності. В умовах здійснення широкомас-

³ Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства ... – С. 43.

⁴ Цит за: Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923). – Київ, 1996. – С. 87.

⁵ Докладніше див.: Гельфанд Л. На шляху до Всеукраїнської асоціації робітників наукових бібліотек (Київська організація робітників наукових бібліотек // Журнал бібліотекознавства та бібліографії / Всенародна бібліотека України. [Р. 1]. – Київ, 1927. – С. 121–128.

штабної політики колонізації українського населення Галичини якраз працівники бібліотечно-музейної сфери цілеспрямовану практичну діяльність беруться за “забезпечення українських національних інтересів на наших національних теренах”⁶. Саме “... з огляду на великанське значіння і всесторонній чи многосторонній вплив громадських бібліотек”⁷, бібліотекарі об’єднуються з музейними та архівними працівниками з метою “заступати інтереси української людности”⁸.

Наведені цитати взято із задекларованих напрямків діяльності “Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові”^{*} – товариства, що об’єднувало українську бібліотечно-музейну еліту Львова і частково регіону 20–30-х рр. ХХ ст.⁹, і чия діяльність до недавнього часу залишалася поза увагою дослідників.

Статут товариства¹⁰, який визначив мету й основні напрямки діяльності своїх членів, опрацювали відомі фахівці бібліотечної та музейної справи серед яких І. Свенціцький, І. Кревецький, М. Драган, Я. Пастернак, М. Фуртак-Деркач, Є. Чайківський. Згідно зі статутом, товариство створювалося з метою згуртувати фахівців бібліотечної, музейної та архівної справи. Провідним напрямом роботи товариства, як основної умови визнання і сприйняття його у суспільстві, вважали ознайомлення широкої громадськості з основними засадами бібліотечної, музейної та архівної діяльності.

Консолідація та координація зусиль, обмін знаннями і практичним досвідом роботи, на думку членів Союзу, повинні були стати необхідним чинником розвитку і належної організації українських бібліотечних зібрань, архівних та музейних колекцій, науково-дослідних інституцій. Особливої ваги набувала проблема фаховості та продуктивності бібліотечно-музейної діяльності. У полі підвищеної уваги товариства мали стати проблеми здобуття фахової освіти, підвищення та вдосконалення професійних вмінь і, як передумова цього – організація фонду цільової допомоги на фаховий вишкіл та професіоналізацію працівників. Не залишилися на маргінесі і соціальні проблеми бібліотекарів, музейників та архівістів: товариство зобов’язувалося подбати про належні умови праці та забезпечення своїх членів на випадок безробіття.

Чітко окреслено і основні напрями діяльності товариства, першим з яких було зазначено організацію та проведення навчальних курсів із книгознавства, бібліотечної та архівної справи, музейництва. Завданням курсів була фаховий вишкіл працівників українських бібліотек, архівів та музеїв. Надання відповідних консультацій, організація і проведення виставок – одна з ланок удосконалення професійності українських бібліотекарів та музейників. Усвідомлюючи відстань від набагато професійніших і сучасніших європейських фахівців, товариство вважало за обов’язкову участь своїх членів у міжнародних наукових з’їздах бібліотекарів, книгознавців, архіваріусів, музеологів, водночас відчуваючи в собі сили для організації подібних заходів у Львові.

Параграф восьмий статуту визначав градацію членів товариства: “дійсних, спмагаючих і почесних”. Показово, що дійсним членом товариства міг стати будь-який

⁶ Центральний державний історичний архів (далі – ЦДІА) України у Львові. – Ф. 687. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 2.

⁷ Там само.

⁸ Там само. – Арк. 3.

^{*} Зустрічаються варіанти: “Союз українських наукових робітників книгозбірень, музеїв і архівів у Львові” та “Союз українських наукових робітників книгозбірень, музеїв і архівів у Польщі”.

⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 687. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 1.

¹⁰ Там само. – Спр. 1. – Арк. 1–6.

працівник української бібліотеки, архіву чи музею на теренах Польщі і кожний працівник подібних (неукраїнських) установ українець за національністю; “спомагаючих” членів приймала Рада товариства на підставі письмової заяви, а почесних членів за особливі фахові і професійні заслуги на полі українського книгозбірництва, архівництва і музейництва обирали загальні збори товариства.

Збережені протоколи засідань товариства¹¹ теж розкривають основні напрями його роботи. На перших засіданнях обговорювалися питання “назви, цілий, печатки і членства” товариства, на розгляд винесено і процедуру обрання членів Ради, Ревізійної комісії, обговорення розміру членських внесків, прийняття нових членів. Зберігся перелік 20 осіб із повідомлення про збори з їхніми підписами. Зовсім короткий протокол зібрання засвідчує, що головував і виголосив вітальне слово І. Свенціцький. Далі, на пропозицію І. Кревецького обрано Раду Союзу в такому складі: І. Свенціцький – голова, М. Деркач, В. Дорошенко, М. Драган, Я. Пастернак – члени Ради. Заступниками голови стали Н. Дорошенко і Ф. Дутко.

І. Свенціцький, як голова Ради, наголосив що “ціли союзу є: школи, виїзди наукові, міжнародний союз бібліотекарів і музейників, з’їзди”¹². Найактуальнішими справами окреслено “основування нових музеїв, бібліотек, старання о приміщення і робітники!”¹³ Знак оклику після слова “робітники” засвідчує, якої великої ваги надавалося фаховому бібліотечному персоналу. Подальша вимога В. Дорошенка підтверджує це. Союз, на його глибоке переконання, – професійне об’єднання, а тому він наполягав, аби не запрошували до співпраці непрофесіоналів.

На цьому ж засіданні присутні ознайомилися зі статутами споріднених товариств, зокрема польських спілок *Związek bibliotekarzy polskich*, *Związek muzeów w Polsce*, а про творення власної організації постановили повідомити “установи одно-рідні” в Харкові і Києві.

Широко закроена програма товариства та чітко окреслені завдання, на жаль, не стали запорукою розгортання його успішної діяльності. Активізація роботи товариства помітна частково у другій половині і більше наприкінці 30-х рр. Якщо покладатися на збережені протоколи, то 21 травня 1938 р. обрано новий склад Ради Союзу (персонально не зазначений)¹⁴. Серед основних діячів – ті ж постаті, що й на початковому етапі появи товариства, а на засіданнях обговорюється найнагальніша “справа безпеки музеїв і бібліотек на час війни і інших заворушень”¹⁵.

Дуже напружений і неоднозначний для діяльності товариства (цілком законо-мірно, беручи до уваги події великої суспільно-політичної ваги) був 1939 р. Засідання товариства проводяться практично щомісяця, бібліотекарі, музейники та архівісти визначають своє становище “супроти нових політичних подій”¹⁶. Присутні на зборах 28 вересня 1939 р., вітаючи “звільнення Західної України від чужевладдя”¹⁷, накреслюють конкретні напрями роботи в нових умовах. Зважаючи на події, найпершими завданнями означено “збереження мистецької старовини Західної України”¹⁸. Для здій-

¹¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 687. – Оп. 1. – Спр. 6.

¹² Там само. – Арк. 2 зв.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – Арк. 9.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. – Арк. 13.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

снення роботи у цьому напрямі ухвалено створити управу красового консерватора на чолі з М. Драганом, а “нагляд і опіку над доісторичними розкопами” доручити М. Смішкові. Наступні пункти резолюції зобов’язували: “приступити до з’єднання книгозбірень і розбудови приміщень за поодинокими ділянками знання і життя”¹⁹. І вже традиційно особливу увагу товариство звертало на професійність та фаховість: “у працівники музеїв і книгозбірень приймати людей спосібних до виконання професійної праці”²⁰. Одночасно виникла вимога гарантій своєчасної оплати праці, а на найближчу перспективу – вивчення передового досвіду в бібліотеках Східної України.

Окремої згадки заслуговує прийнята на подання В. Дорошенка і активно підтримана усіми членами товариства пропозиція “подбати про охоронні грамоти для окремих збірок”²¹. Наскільки таке означення проблеми було на часі, як розумів і передбачав ситуацію, що наближалася, бібліотекар, науковець і громадянин Володимир Дорошенко! Зараз можна лише шкодувати, що власне такою опікою і “охоронними грамотами” не вдалося забезпечити багаті бібліотечні, музейні і архівні колекції та зібрання Львова й регіону тоді й пізніше, коли їх нищили, розформовували, розпоршували в різних книгосховищах, і вони втрачали свою самобутність і цілісність, зникаючи як факт і свідчення високого інтелектуального рівня розвитку українського суспільства.

Ще одна ініціатива товариства заслуговує на особливу увагу. Сформульована попередньо ще на квітневих зібраннях, у документах вона зафіксована як “справа збірного договору наукових робітників книгозбірень і музеїв”²². Спільне прагнення консолідувати зусилля у здійсненні своєї місії бібліотекарі, архівісти та музейники не лише українських наукових інституцій задекларували на загальних зборах об’єднаних товариств працівників означених установ. Збори відбулися 15 жовтня 1939 р. в коференційній залі Львівського університету Яна Казимира (тепер – Львівський національний університет імені Івана Франка)²³. Головою зборів було обрано І. Свенціцького. Це вельми промовистий факт, що підтверджує й ініціативу товариства в організації такої зустрічі, й авторитет знаного вченого. Багатонаціональне львівське бібліотечне співтовариство засвідчило свою активну позицію, а в промові головуючого І. Свенціцького наголошувалося, що чекає всіх важка відповідальна праця “на полі науковім, громадським і політичним”, до якої товариство, цілком очевидно, готове було негайно приступити.

Подальші жовтневі зібрання товариства (17 і 31 жовтня) ухвалили з метою оптимізації роботи сформувати окремі секції: бібліотечну – на чолі зі Ф. Смолкою та В. Дорошенком, архівну, очолювану Гейном, та музейну, якою керувала М. Деркач. У зв’язку з великими обсягом роботи виокремлено господарську секцію.

Обговорюючи прийдешнє відзначення річниці “жовтневої революції” 31 жовтня, вирішували також питання реорганізації бібліотечних зібрань, відповідальності за їхнє збереження і накресливали майбутні плани конкретної роботи: обслуговування читачів, організації виставок тощо.

¹⁹ ЦДА України у Львові. – Ф. 687. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 14.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² Там само. – Арк. 11.

²³ Докладніше див. протокол зборів: Protokół z Walnego Zebrania Organizacyjnego Zjednoczonych Związków pracowników bibliotek, archiwów i muzeów // Там само. – Арк. 16–17.

Правда, у яке русло була спрямована у Галичині бібліотечна діяльність з початку 1940 р. – тема вже окремого дослідження. У цьому ж контексті розглянемо ще один документ, виявлений у фондах товариства²⁴. Цей документ – своєрідне вивершення консолідаційних зусиль громадського руху українських бібліотекарів. Він стосується творення на західних теренах України Головної Української Бібліотечної Ради.

Ідея утворити таку організацію виникла наприкінці 20-х рр. ХХ ст. під час обговорення закону про публічні бібліотеки, що регламентував роботу громадських бібліотек. Оскільки, на думку засновників Ради, закон не визнавав і не брав до уваги “національностей та їх національних персональних прав культурної автономії”²⁵ (йшлося, передовсім, про українські національні інтереси), – Українська Бібліотечна Рада була покликана служити консолідації українських чинників і бути речником організованих читачів громади, виступаючи в обороні інтересів українського населення. Це була би платформа об’єднання українських інституцій, “на якій всі вони однаково заінтегровані зійшлися до спільної праці на бібліотечному полі”. Планований осідок Ради – місто Львів, своєю діяльністю вона мала охоплювати “три полудневі воєводства (і північно-східні також)”²⁶.

Було накреслено і план створення Ради, для чого Головний відділ товариства “Просвіта” мав скликати конференцію зацікавлених установ, “що провадять бібліотеки і опікуються бібліотечною справою в краю, кожна в своїй ділянці суспільної праці”²⁷. На організаційне засідання запропоновано підготувати низку рефератів, які б окреслили стан бібліотечної справи на теренах Галичини, особливості бібліотечного законодавства і політики уряду щодо бібліотечної діяльності.

Наступний етап – опрацювання статуту Ради та скликання установчих організаційних зборів. Надалі планувалося провести консолідаційні акції, опрацювати і подати до відповідного міністерства “меморіалу в справі громадських бібліотек”, де було б окреслено їхнє становище та вимоги до них українського громадянства. Здійснений попередній підрахунок читачів українських бібліотек був би підставою підписати меморіал і від їхнього імені.

Надзвичайно скрупульозно у дев’ятнадцяти пунктах описано мету діяльності Бібліотечної Ради. Важливіші з них передбачали: координувати і консолідувати бібліотечну роботу товариств і установ; надавати допомогу в організації бібліотек усіх типів; розбудовувати бібліотечну справу і налагоджувати співпрацю з іншими установами позашкільної освіти; налагоджувати міжбібліотечні зв’язки (беручи до уваги координацію комплектування, уніфікацію бібліографування та каталогізації, створення зведених каталогів). В окремих пунктах йшлося про удосконалення та підвищення фахової кваліфікації бібліотекарів, організацію бібліотечної освіти, видання підручників та фахових періодичних видань. Планувалося проводити конференції, з’їзди і виставки. Були задуми “провадити наукові досліди в області книгознавства і бібліотекознавства, бібліографії та всіх інших споріднених ділянок”²⁸, вивчати запити читачів і сприяти активному читанню. До завдань Ради належали також і статистичні обрахунки бібліотечної діяльності, їхнє опрацювання і оприлюднення. Основним зав-

²⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 687. – Оп. 1. – Спр. 4.

²⁵ Там само. – Арк. 3.

²⁶ Там само. – Арк. 10.

²⁷ Там само. – Арк. 11.

²⁸ Там само. – Арк. 14.

данням визначено захист інтересів бібліотек-учасниць Головної Української Бібліотечної Ради, товариств і установ перед державною владою всіх рівнів. Рада сподівалася закріпити за собою також право вирішального голосу у проведенні державної політики в галузі бібліотечної справи.

Для поетапного здійснення цих завдань мали намір створювати секції і комісії Ради, а також регіональні відділи.

Окреслені завдання та поставлена мета Бібліотечної Ради дають підставу стверджувати, що йшлося про створення бібліотечної асоціації з усіма властивими їй функціями і напрямками діяльності. Аналіз цитованих вище документів є переконливим аргументом на доказ того, що бібліотечний громадський рух в Галичині 30-х рр. XX ст., бібліотечні товариства, котрі зароджувалися і функціонували в цей період, ставили перед собою широке коло національно-патріотичних і професійних проблем, вирішення яких вимагало спільної праці бібліотечних фахівців. Активісти цих товариств спиралися в процесі праці на прогресивніший досвід своїх європейських сусідів, з яким були добре обізнані. І вже класичний висновок: лише несприятливі суспільно-політичні умови не дали їм повною мірою здійснити задумане.

**“... TO DEFEND THE INTERESTS OF THE UKRAINIAN PEOPLE”:
THE ACTIVITIES OF THE UNION OF UKRAINIAN SCIENTIFIC
WORKERS OF LIBRARIES AND MUSEUMS IN LVIV (1930–1939)**

Oľha KOLOSOVSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytets'ka Str., Lviv, 79000, Ukraine, phone (0322) 96-43-78*

The activities of the Union of Ukrainian Scientific Workers of Libraries and Museums in Lviv are described. The Union was organized in order to unite the professionals in the Library, Museum and Archives work. The analysis of archival documents made possible to reveal the main directions of activities of the Society members, aimed at consolidation and coordination of efforts, exchange of professional knowledge and practical experience, as a necessary factor of independent development and organization of Ukrainian Library and Museum collections, and Research Institutions. We discuss the attempts to organize Principal Ukrainian Library Council which was to play the role of Library Association.

Key words: Library Society, public library movement, bylaws of Library Society, Library Association.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2004

Прийнята до друку 27.12.2004